

Кормич А. І., НУ «ОЮА»

ЗМІСТ ТА ФОРМИ СУЧАСНОЇ ДЕМОКРАТІЇ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ

У статті проаналізовано різні підходи до визначення суті і форм сучасної демократії. Виокремлено фундаментальні основи розуміння демократії. Визначено специфіку українського демократичного транзитиву.

Сучасний період цивілізаційного розвитку нерозривно пов'язаний з процесами вдосконалення демократії, пошуком нових її моделей, формуванням нових принципів, що відповідають потребам суспільства тощо.

Феномен демократії, попри фундаментальність основних його засад, залишається в центрі уваги представників різних гуманітарних наук: правознавців, істориків, політологів, що досліджують сутність, моделі, історичні і сучасні форми демократії, прогнозують перспективи суспільних демократичних трансформацій. Великий комплекс питань щодо розвитку демократії аналізується в численних наукових працях як зарубіжних, так і вітчизняних фахівців [1].

Характерні ознаки та параметри демократії аналізувались у працях провідних зарубіжних науковців, як Г. Алмонд, Р. Дарендорф, Т. Парсонс, Дж. Сарторі, Й. Шумпетер та ін. Умови демократичних трансформацій досліджували Ю. Габермас, А. Гідденс, Д. Істон, Д. Растоу та ін. Специфіку демократичних перебудов вивчали Г. Ашин, Д. Белл, З. Бжезінський, Р. Даль, М. Ільїн, Г. Кіссенджер, багато інших фахівців. Демократизація України була об'єктом наукового аналізу в роботах вітчизняних дослідників, серед яких можна назвати В. Горбатенка, М. Головатого, А. Колодія, Л. Латигіну, М. Михальченка, Г. Мурашина, В. Погорілка, Ф. Рудича, О. Скрипнюка, В. Цветкова та інших правознавців, політологів, соціологів.

Однак великий комплекс питань, які охоплюються дифініцією «демократія», не вичерпує можливості подальших наукових розробок. Адже сучасна демократія аналізується не лише як політична концепція, а розглядається з соціальних, економічних, політико-правових позицій, в аспекті реального досвіду тощо.

Тому враховуючи широкий спектр проблем, пов'язаних з аналізом даної категорії, в пропонованій статті зупинимось лише на основних концептуальних засадах, якими визначається характеристика сутності та моделей сучасної демократії. Це стосується не лише змістовного наповнення поняття, а включає також характеристику механізмів впровадження та аналіз основних тенденцій розвитку.

Складність і суперечливість демократичного розвитку потребує не простого засвоєння існуючого досвіду, а передбачає трансформацію його, адаптацію до реалій, що склалися, зміни у часі та просторі. Це завдання вирішується на базі переплетення національних традицій і світового досвіду, які сприймаються у динаміці, критично аналізуються, оцінюються та впроваджуються.

Адже моделі сучасної демократії реалізуються в різних формах, які дозволяють враховувати не лише національну специфіку, а й обумовлюються конкретними викликами реальної ситуації цивілізаційного розвитку. Так моделям плюралістичної, партиципаторної, ліберальної, паритетної демократії тощо притаманні свої характерні параметри, які визначають їх відмінності від інших. Різні джерела походження дозволяють співіснувати стандартам і особливостям. А порівняння переваг і недоліків надає можливість обирати оптимальні варіанти, що забезпечують високу якість демократичного потенціалу.

При цьому змістовне наповнення розуміння демократії напряму залежить від обраного методологічного підходу до трактовки її сутності.

Так, в рамках традиційного підходу акцент робиться на інституціональній розбудові держави і суспільства, яка ґрунтується виключно на законних засадах. В аспекті біхевіоризму в центрі уваги опиняється поведінка суб'єктів, в основі якої лежать демократичні норми та принципи. В аспекті функціоналізму увага концентрується на конституційних засадах діяльності. Нормативізм виходить з оцінки наближення до ідеальної моделі: з правовою державою і громадянським суспільством.

Тобто, існують різні варіації змістовної характеристики демократії, що стосуються держави, суспільства і світоглядних орієнтацій. Але при цьому практично спільним для всіх підходів є обґрунтування ціннісного змісту, що включає народовладдя (в різних формах), пріоритет права, загальнолюдські цінності та

інші універсальні ознаки, які розповсюджуються на демократію як форму, цінність і процес.

Разом з тим йдеться і про можливість уточнень та доповнень відповідно до реальних умов суспільної практики. Тоді класичні ототожнення набувають більш сучасного вигляду і щодо цілей, і щодо способів. Адже сучасну демократію не розглядають як абсолютно універсальну і ідеальну форму суспільного буття, не абсолютизують її принципи. Навпаки, стереотипам протиставляється конкуренція, що відкриває нові можливості і перспективи формування і функціонування механізмів і технологій демократичного розвитку, здатних подолати крайнощі ідентитарних концепцій, утверджуючи демократичні принципи, адаптовані до конкретних умов та розраховані на перспективу.

Та за будь-яких обставин, на нашу думку, мають обов'язково діяти такі фундаментальні принципи як легітимність, плюралізм, паритетність, верховенство права. Вони повинні охоплювати сферу влади і управління, функціонування інститутів громадянського суспільства, взаємодію держави і суспільства, поширюючись на нормативні, організаційні та процесуальні питання, стосовно даних сфер. При цьому йдеться про можливість узгодження індивідуальних і загальносуспільних інтересів у різних сферах, про спроможність уникати конфлікту між проявами волі індивіда і волі спільноти.

Невід'ємною вимогою виступають також відкритість та прозорість прийняття рішень та діяльності з боку всіх суб'єктів, включених в демократичні трансформації. В кінцевому варіанті демократичний транзит має спрямовуватись на досягнення певної консолідації інтересів та забезпечення сталого розвитку суспільства.

Внутрішні і зовнішні умови такого переходу можуть бути різними. При цьому йдеться як про об'єктивні так і про суб'єктивні фактори. Однак, в цілому в суспільстві має утвердитись усвідомлення необхідності демократизації і готовність перейти від очікувань до безпосередньої власної участі у діях, спрямованих на демократизацію всіх сфер життя. В деяких випадках достатньою буває подібна налаштованість еліти, але здебільшого це має стосуватись більш широких верств суспільства. Широка політична участь прискорює демократичні трансформації. Незворотність подібних змін буде означати завершення демократичного транзиту та створення умов

для поглиблення і вдосконалення демократичної моделі. При цьому зміни можуть носити як характер помірних еволюційних, так і динамічних радикальних перетворень, що значною мірою продиктоване глибиною суспільної кризи та ступенем суспільної напруги, в свою чергу визначеної рівнем незадоволеності існуючим станом речей.

Результатом таких дій повинна стати консолідація на засадах утвердження демократичних принципів на рівні конституційно-управлінському, на рівні представництва інтересів та на рівні формування правової та політичної культури соціуму. Це створює сталі демократичні політичні і економічні системи, здатні до розвитку і спрямовані на вдосконалення і оптимізацію всіх відносин, інститутів, норм та цінностей.

Подібні системи, безумовно, мають значну національну специфіку і можуть розглядатись як окремі моделі сучасної демократії, відмінні за формою та близькі за змістом. Порівняння, наприклад, американського, західноєвропейського, східноєвропейського чи українського варіантів дає достатні підстави, щоб переконатись у цьому. І це підтверджує неефективність простого копіювання шляхів демократичного розвитку, без урахування та підтримки національно-традиційних факторів впливу на даний процес. Адже зміни охоплюють фактично весь комплекс проблем, пов'язаних з просторовим та часовим буттям держави, суспільства, економіки, політичної системи тощо.

Такий широкий спектр, в свою чергу, створює непрості умови реалізації демократичних перетворень, супроводжуючись і помилками, і неоднозначними феноменами, породженими чи надто швидкими темпами, чи обмеженим колом свідомих політичних суб'єктів, безпосередньо зацікавлених в подібних змінах; чи іншими чинниками. При цьому йдеться як про внутрішні так і про зовнішні умови становлення і розвитку демократії, про необхідність адекватної реакції на існуючі виклики та спроможність долати суперечності, які проявляються в процесі поглиблення демократії.

Разом з тим, процеси глобалізації, розвитку інфокомунікативних технологій та прояв інших сучасних тенденцій цивілізаційного розвитку потребують певної уніфікації та узгоджень, як на національному так і на наднаціональному рівнях.

Головною вимогою виступає за таких складних умов максимальне обмеження будь-яких примусових форм тиску та здатність широкого впровадження методів і підходів, орієнтованих на досягнення компромісу, а в ідеалі і консенсусу при вирішенні проблем як глобального так і регіонального характеру. Та це, значною мірою, пов'язане з ідеальними уявленнями про можливості і перспективи демократії. На практиці ми стикаємось з багатьма обмеженостями таких можливостей, породженими фактичним станом суспільного життя в окремих державах та в системі міжнародних відносин. Бо зміст і форма демократії має відповідати сучасним реаліям.

Саме це заставляє шукати розраховані на перспективу найефективніші і найоптимальніші принципи, норми і інститути для впровадження і розвитку демократії як форми і засобу реалізації рівних прав і можливостей різних суб'єктів, в спосіб, що не порушує прав інших учасників демократичного процесу, незалежно від ступеня їх активності.

Це надто складне завдання, вирішення якого супроводжується протиріччями на практиці, що можна дослідити на конкретному досвіді України, яка просувається шляхом демократизації. Різноманітність існуючих теорій і досвіду обумовлюють власний пошук, хоч і при визнанні важливості дотримуватись певних узагальнених принципів демократичного транзиту.

Поки що Україна не визначилась остаточно ані щодо цілей та цінностей демократії, ані відносно способів їх реалізації. Перше заважає консолідації суспільства, а друге обумовлює загрозу використання силових методів. Все це спричиняє помилки і прорахунки у реформуванні держави, влади, суспільства, а також призводить до загострення суспільного протистояння, неефективності дії закону тощо. Тобто, не сформувався ні інституційний, ні соціально-психологічний базис сталої демократії. Це висуває на перший план цілий ряд важливих проблем, які мають вирішувати як влада так і суспільство в Україні.

Насамперед, це стосується зміцнення конституційних засад, що гарантують незворотність демократичного поступу. Гра з Конституцією, постійні спроби прилаштувати її до власних інтересів, з кожною зміною владної верхівки, послаблюють, а в деяких моментах і руйнують демократичний процес. Надзвичайно

важливим є також прискорення економічного розвитку, на чому ґрунтуються економічні і соціальні переваги демократії, її привабливість для людини. Стратегії розвитку і механізми їх реалізації мають бути прийнятними для абсолютної більшості суспільства і достатньо переконливими навіть для меншості, забезпечуючи консолідацію навколо демократичного вибору. Натомість частіше відбувається роздмухування різності, замість пошуку спільності потреб і інтересів. І це характеризує поведінку як еліти так і маси, що породжує нігілізм, аполітичність, або нетерпимість. Це нерідко консервує застарілі стереотипи і девальвує демократичні цінності, стримуючи і ускладнюючи демократичні перетворення. Треба водночас долати негативні наслідки минулого і виправляти сучасні помилки, що потребує багатьох зусиль, вибудовуючи дієву систему стримувань і противаг на шляху утвердження демократії в Україні. Це стосується системи розподілу влади, ефективності управління, контролю за владою, відповідальності влади, взаємин влади і суспільства тощо. За таких умов процеси демократизації набувають і нової конфігурації, і нової якості як в горизонтальному так і у вертикальному вимірах.

Враховуючи неоднозначність розуміння самого змісту демократії та наявність різних її моделей слід визнати, що демократичний транзит для нашої держави не може бути дуже швидким і виключно позитивним. Але при всіх складностях демократія залишається сьогодні вищою соціально-політичною цінністю, тому впровадження і розвиток найбільш значущих демократичних принципів та норм виступає як єдина перспектива для українського суспільства, яке має визначитись саме з концептуальними засадами свого демократичного поступу.

Бібліографічний список

1. Даль Р. А. Демократия и ее критики / Р. А. Даль. – М. : РОССПЭН, 2003. – 576 с.; Кин Дж. Демократия и гражданское общество / Дж. Кин. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 400 с.; Латигіна Н. А. Демократія: реалії versus утопії / Н. А. Латигіна. – К. : Київ. нац. торг.-ек. ун., 2008. – 400 с.; Основи демократії / за заг. ред. А. Колодія. – К. : Ай Бі, 2002. – 684 с.; Парсонс Т. Система современных обществ / Т. Парсонс. – М. : Аспект Пресс, 1998. – 270 с.; Скрипнюк О. В. Демократія: Україна і світовий вимір / О. В. Скрипнюк. – К. : Логос, 2006. – 368 с.;

Хабермас Ю. Демократия. Разум. Нравственность / Ю. Хабермас. – М. : Наука, 1992. – 176 с.; Шумпетер Й. А. Капіталізм, соціалізм і демократія / Й. А. Шумпетер. – К. : Основи, 1995. – 528 с.

Стаття надійшла до редколегії 01.06.2012

В статье проанализированы разные подходы к определению сущности и форм современной демократии. Выделены фундаментальные основы понимания демократии. Определена специфика украинского демократического транзита.

The article provides the analyses of different approaches to the determining of the essence and forms of the modern democracy. The fundamental bases of understanding democracy are determined. The specifics of Ukrainian democratic transit are also defined.